



Arkadiusz Rybak

Muzeum Miejskie „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej
arybak@muzeum-dabrowa.pl

DĄBROWA GÓRNICZA W CZASACH KAROLA ADAMIECKIEGO

Streszczenie: Dąbrowa Górnicza leży we wschodniej części Górnośląskiego Zagłębia Węglowego. Wydarzenia polityczne zadecydowały, że od 1815 roku znajdowała się ona w Królestwie Polskim połączonym unią personalną z Cesarstwem Rosyjskim. Na terenie samej osady odkryto złoża węgla kamiennego. W związku z tym powstały tutaj w I połowie XIX wieku kopalnie i powiązane z nimi huty cynku oraz żelaza. Do pracy w Dąbrowie Górniczej przybywało wielu ludzi. Wśród nich znalazł się także Karol Adamiecki senior – ojciec Karola Adamieckiego, późniejszego twórcy nauki organizacji pracy. Karol Adamiecki senior rozpoczął swoją karierę od praktyki górniczej, a zakończył na stanowisku inżyniera. Karol Adamiecki junior wzrastał w otoczeniu przemysłowego krajobrazu oraz wśród inteligencji technicznej, co z pewnością miało wpływ na jego późniejsze życie, a w szczególności prace wynalazcze.

Słowa kluczowe: górnictwo, Zachodni Okręg Górniczy.

Wprowadzenie

Przypadająca w 2016 roku 150. rocznica urodzin Karola Adamieckiego skłania do refleksji na temat jego dorobku naukowego oraz życiorysu i związków z Zagłębiem Dąbrowskim. W związku z tym pozwoliłem sobie przygotować krótki tekst poświęcony Dąbrowie Górniczej w XIX wieku i ojcu Karola Adamieckiego – także Karolowi, który przybył tu do pracy pod koniec lat 30. XIX stulecia. Jak wielu innych młodych ludzi, związał się z Dąbrową Górniczą poprzez pracę zawodową i spędził tutaj całe życie, przyczyniając się do rozwoju tej osady fabrycznej. Fakty z życia Karola Adamieckiego seniora są dotychczas mało znane, a rzucają nowe światło na otoczenie, w jakim wzrastał Karol Adamiecki junior – późniejszy twórca organizacji pracy. Z całą pewnością zindu-

strializowane otoczenie oraz wychowanie w kulturze technicznej były bodźcami do dalszych działań dla Adamieckiego juniora.

1. Rozwój przemysłu na terenie Dąbrowy Górniczej i okolic w XIX wieku

Po 1815 roku zarząd nad gospodarką rejonu Dąbrowy Górniczej przejęły władze utworzonego na Kongresie Wiedeńskim Królestwa Polskiego. Szeroki zakres autonomii wewnętrznej, jaki posiadało Królestwo, pozwalał na rozwinięcie wielu inicjatyw przemysłowych. Państwowe zakłady górnicze i hutnicze były wtedy podporządkowane Głównej Dyrekcji Górniczej, którą powołano do życia w 1816 roku¹. Do 1824 roku sprawami przemysłu kierował Stanisław Staszic. Większość jego poczynań skupiała się jednak w tzw. Zagłębiu Staropolskim w Górach Świętokrzyskich.

W rejonie obecnego Zagłębia Dąbrowskiego inwestycje rządowe dotyczyły początkowo głównie nowo powstałej gałęzi przemysłu, jaką było hutnictwo cynkowe. Już w 1816 roku powstała w Dąbrowie huta cynku „Konstanty”, która pozyskiwała węgiel kamienny z kopalni „Reden”, oraz w 1822 roku drugi tego typu zakład we wsi Niemce (obecnie Ostrowy Górnicze – dzielnica Sosnowca), do którego węgiel dostarczała pobliska kopalnia „Feliks”². Ponadto w 1826 roku w oparciu o zasoby nowej kopalni „Ksawery” powstała huta cynku „Pod Będzinem”³.

W 1824 roku zarząd nad rządowymi zakładami przemysłowymi przejął minister skarbu książę Ksawery Drucki-Lubecki. W tym też roku pod jego kierunkiem Komisja Przychodów i Skarbu opracowała plan rozwoju górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim⁴. Głównym źródłem ożywienia gospodarczego w tym czasie była produkcja cynku. Wysokie ceny tego metalu na rynkach światowych mobilizowały przedsiębiorców do podnoszenia wydajności hut i wydobycia rud galmanu, z którego go wytapiano.

Książę Ksawery Drucki-Lubecki, świadomy znaczenia tej gałęzi przemysłu dla gospodarki Królestwa, przeznaczał na jego rozwój coraz większe środki finansowe. We wrześniu 1824 roku książę wizytował podległe sobie zakłady⁵.

¹ W. Długoborski (red.), *Dąbrowa Górnicza. Zarys rozwoju miasta*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1976, s. 44.

² Ibid., s. 45.

³ K. Jaworska-Cygorijni, *Produkcja cynku z rud galmanowych w XIX wieku na ziemiach polskich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 112-113.

⁴ W. Kurkiewicz, A. Tatomir, W. Żurawski, *Tysiąc lat dziejów Polski*, LSW, Warszawa 1980, s. 85.

⁵ N. Gąsiorowska, *Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskim 1815-1830*, Wydział Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1922, s. 502.

24. dnia tego miesiąca wysłuchał w Kielcach wykładu o produkcji cynku, który wygłosił G. Pusch, a 28 brał udział w sesji w Olkuszu, której tematem było wznowienie wydobywania w tutejszych kopalniach. Zwiedził pobliską kopalnię „Józef”, a następnie zakłady w Sławkowie. W dniach 29-30 września 1824 roku przebywał w Dąbrowie, gdzie zorganizowano sesję poświęconą zwiększeniu produkcji cynku. Wtedy także zapoznał się z pracą kopalń „Reden” i „Ksawery”, dąbrowskich hut cynkowych oraz cynkowni i kopalni „Feliks” w Niemcach⁶. Jak wynika z opisanego wyżej marszrutę, minister skarbu był bardzo zainteresowany działalnością zagłębiowskich zakładów przemysłowych i możliwościami ich rozbudowy. Warto tutaj także zaznaczyć, że rozwój górnictwa węgla kamiennego, jaki miał miejsce w tym czasie, był zjawiskiem wtórnym, związanym z zapotrzebowaniem na to paliwo, jaki zgłaszały huty cynku. Świadczą o tym dane procentowe dotyczące zużycia zagłębiowskiego węgla kamiennego, według których w 1826 roku trzy rządowe huty cynkowe w Dąbrowie i Niemcach oraz walcownia w Sławkowie pobierały 96,5% wydobywania kopalni „Reden”, 97% kopalni „Feliks” i 79% kopalni „Ksawery”⁷.

Górnictwo galmanu na omawianym terenie zostało podporządkowane tzw. Dozorstwu Olkusko-Siewierskiemu, a kopalnie w Strzemieszycach i Sikorce znajdowały się w rewirze wschodnim tegoż dozorstwa⁸. W tym rewirze działały także następujące kopalnie państwowe: „Józef” pod Olkuszem, „Ulisses” pod Bukownem, „Anna” pod Strzemieszycami Małymi, „Kawia Góra” także w tej miejscowości, „Leonidas” między Strzemieszycami a Sławkowem oraz „Jerzy” pod Starczynowem⁹. Pozyskiwany z nich galman po wytopieniu w hutach transportowano do zbudowanej w 1827 roku walcowni w Sławkowie. Można zatem stwierdzić, że już w drugiej połowie lat dwudziestych XIX wieku powstał na tym obszarze zespół kooperujących ze sobą zakładów przemysłowych zatrudniających większą część tutejszej ludności.

Kryzys końca lat dwudziestych XIX wieku ograniczył znacznie produkcję dąbrowskiego ośrodka przemysłowego. Ten stan rzeczy pogłębiło jeszcze powstanie listopadowe, które wybuchło w 1830 roku. Kopalnie oraz huty Dąbrowy i okolic pracowały wtedy nieregularnie, a niektóre zakłady zamknięto. W 1833 roku zarząd na przemysł tego regionu, który nazwano Zachodnim Okręgiem Górniczym, przejął Bank Polski¹⁰. Poczył on znaczne inwestycje zarówno w hutach i kopalniach cynku, jak i żelaza. Niestety różnego rodzaju utrudnienia

⁶ Ibid.

⁷ W. Długoborski (red.), op. cit., s. 46.

⁸ N. Gąsiorowska, op. cit., s. 119.

⁹ K. Jaworska-Cygorijni, op. cit., s. 18.

¹⁰ Ibid., s. 74.

w prowadzeniu zakładów pojawiały się w dalszym ciągu. Między innymi zbyt szczupłe wydobycie węgla w kopalni „Reden” w 1840 roku spowodowało niedobory tego paliwa w hutach¹¹. Ponadto w latach 40. XIX wieku spadało wydobycie bogatego w cynk galmanu, którego złoża zaczęły się wyczerpywać. Dlatego też huty musiały przeprowadzać liczne próby galmanu w celu określenia zawartości w nim cynku. Począwszy od 1843 roku zarząd nad górnictwem krajowym przejęła ponownie Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, która od tej pory w minimalnym stopniu inwestowała w przemysł górniczo-hutniczy¹².

Na lata 50. przypadł następny kryzys gospodarczy, który w połączeniu ze wspomnianymi wcześniej trudnościami doprowadził w 1851 roku do zamknięcia hut dąbrowskich oraz do unieruchomienia wielu pobliskich kopalń galmanu¹³. Produkcję cynku podjęto dopiero w 1858 roku, lecz już w 1862 roku huty ponownie zaprzestały pracy¹⁴. Jedyną działającą w dalszym ciągu hutą cynku była huta „Pod Będzinem”, która przetwarzała rudę dostarczaną z pracujących w niewielkim zakresie rządowych kopalń.

W 1862 roku Wydział Górniczy w rządzie Królestwa Polskiego wysunął propozycję dzierżawy lub sprzedaży państwowych zakładów górniczo-hutniczych¹⁵. Taka operacja mogła jednak mieć miejsce dopiero po opracowaniu odpowiedniej ustawy górniczej. Została ona wydana 28 czerwca 1870 roku i dopuszczała nadanie górnicze na cudzym terenie bez zgody właściciela¹⁶. Dzięki tej ustawie oraz przeprowadzonemu wcześniej uwłaszczeniu chłopów i robotników przemysłowych okres ten uważa się za przełomowy w życiu gospodarczym Królestwa Polskiego. Począwszy od lat 70. XIX wieku rozpoczęła się prywatyzacja nierentownych państwowych zakładów przemysłowych, również na terenie Dąbrowy i Zagłębia Dąbrowskiego. W 1891 roku wystawiono na przetarg zakłady cynkowe oraz nieczynną kopalnię „Reden” i kopalnię „Tadeusz” pod Strzyżowicami¹⁷. Początkowo wydzierżawiła je spółka będąca w posiadaniu Derwitza, Szewcowa i Pomerancewa, jednak ze względu na brak dostatecznych środków finansowych dzierżawione przez nich zakłady przejęło w 1897 roku Towarzystwo Francusko-Rosyjskie¹⁸. Weszło ono w posiadanie huty cynku „Pod Będzinem”, 6 kopalń galmanu w rejonie Sławkowa i Olkusza, w tym także kopalni „Anna” w Strze-

¹¹ Ibid., s. 113.

¹² Ibid., s. 75.

¹³ Ibid., s. 114.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., s. 76.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ W. Długoborski (red.), op. cit., s. 84.

¹⁸ Ibid.

mieszcach Małych, kopalni węgla „Reden” w Dąbrowie i „Tadeusz” w Strzyżowicach. Ponadto towarzystwo wykupiło wiele nadań górniczych, między innymi na rudy cynku i ołowiu, a w 1901 roku wzniosło w Dąbrowie nową hutę cynku „Konstanty”¹⁹.

Prywatyzacja przemysłu na terenie Dąbrowy Górniczej doprowadziła do jego ożywienia i znacznego wzrostu produkcji, który utrzymał się do wybuchu I wojny światowej.

2. Karol Adamicki senior w Dąbrowie Górniczej

Rozwój przemysłu na terenie Zagłębia Dąbrowskiego i samej Dąbrowy Górniczej pociągał za sobą zwiększone zapotrzebowanie na siłę roboczą. Pojawił się także problem przygotowania fachowców do pracy w tutejszych zakładach. W latach 30. XIX wieku zarząd nad zakładami przemysłowymi powierzono Bankowi Polskiemu, który w styczniu 1833 roku przejął górnictwo rządowe pod swoją administrację. Wyodrębniono wówczas dwa okręgi przemysłowe: Wschodni z siedzibą w Suchedniowie i Zachodni z siedzibą w Dąbrowie. Brak szkolnictwa zawodowego doprowadził do sytuacji, w której to pracodawcy szukali innych rozwiązań pozwalających na kształcenie sił fachowych. Od czasu zamknięcia kieleckiej Szkoły Akademicko-Górnicznej w 1827 roku aż do 1889 roku, kiedy utworzono Szkołę Górniczą w Dąbrowie, zdobywanie umiejętności zawodowych polegało na odbywaniu praktyki w zakładach pracy. 14 lutego 1839 roku ukazał się reskrypt Banku Polskiego, który określał bardzo ogólnie warunki, na jakich mogli się kształcić uczniowie w zakładach górniczych i hutniczych podległych Bankowi. W celu podjęcia nauki należało przedłożyć władzom górniczym metrykę, zaświadczenie o moralnym prowadzeniu się oraz dokumenty stwierdzające dotychczasowy etap nauki lub pracy. Wymagano także znajomości języka rosyjskiego, co zostało określone postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 1836 roku. Trzeba także wspomnieć, że na podstawie postanowień Ustawy o Korpusie Górniczym składane oświadczenie o stałej służbie w górnictwie chroniło młodzież przed poborem do wojska. Był to niewątpliwie przywilej przyciągający młodych ludzi do pracy w górnictwie.

Zdobywanie kwalifikacji zawodowych poprzez praktyki produkcyjne odbywało się w niełatwych warunkach. Kształcenie się w zawodzie górniczym wymagało nie tylko bardzo dobrego zdrowia, ale też całkowitego podporządkowania się określonym zasadom i rygorom.

¹⁹ Ibid.

Bank Polski w 1843 roku został pozbawiony roli administratora górnictwa. Funkcję przejął reaktywowany Wydział Górnictwa Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Stało się to w okresie załamania gospodarczego, którego największe nasilenie nastąpiło w 1852 roku. Sytuacja w górnictwie zaczęła się zmieniać po 1855 roku, ale wyraźna poprawa nastąpiła dopiero w 1862 roku. Nie zmieniła się jednak polityka oświatowa caratu i nadal nie zorganizowano szkolnictwa górniczego. W tej sytuacji Wydział Górnictwa kontynuował kształcenie przykładowe²⁰.

Przedstawione wcześniej warunki nauki i pracy stały się udziałem Karola Adamieckiego, który wraz z bratem Janem przybył do Dąbrowy Górniczej jesienią 1840 roku²¹. Dokumenty zachowane w Archiwum Państwowym w Katowicach zaświadczenia, że bracia przybyli z Włocławka, gdzie zamieszkiwali wraz z rodzicami. Ukończyli oni Gimnazjum Gubernialne w Płocku, a Karol Adamiecki złożył przysięgę na wierność Korpusowi Górniczemu w dniu 25 października 1840 roku²².

Karol Adamiecki senior urodził się w miejscowości Wrząca koło Łodzi dnia 21 sierpnia 1821 roku jako dziecko Marcina i Karoliny z Korffów²³. Po przybyciu do Dąbrowy Górniczej został w dniu 27 października 1840 roku przyjęty do Korpusu Górniczego i skierowany do pracy w kopalni galmanu „Ulisses” pod Bukownem²⁴. Przez dwa lata odbywał bezpłatną praktykę zawodową, która od 1841 roku dotyczyła prac mierniczych prowadzonych pod opieką inżyniera Fryderyka Krumpla²⁵. Praktyczne przyuczanie do zawodu mierniczego – górniczego trwało przez następne lata w kolejnych zakładach przemysłowych, takich jak kopalnie: „August i Barbara” w Życicach, „Józef” w Olkuszu, „Anna” w Strzemieszycach Małych, „Feliks” i „Bobrek” na terenie obecnego Sosnowca²⁶. Ważnym wydarzeniem w życiu Karola Adamieckiego było złożenie przysięgi na wierność Korpusowi Górniczemu w dniu 25 maja 1846 roku w siedzibie Zachodniego Okręgu Górniczego w Dąbrowie Górniczej²⁷. Adamiecki jest już wtedy określanym jako elew inżynierii kopalń z wyznaczoną pensją. Jego umie-

²⁰ Przy opisie zasad kształcenia praktycznego młodzieży autor korzystał z niepublikowanych materiałów udostępnionych przez dra hab. Andrzeja J. Wójcika.

²¹ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej APKat), Archiwum Górnicze Dąbrowskie (dalej AGD), sygn. 98, s. 5, 14.

²² Ibid., s. 3, 7.

²³ APKat, AGD, sygn. 109, s. 3-4.

²⁴ Ibid., s. 2.

²⁵ Ibid., s. 9.

²⁶ Ibid., s. 70.

²⁷ Ibid., s. 118. Obecnie budynek dawnej siedziby Zachodniego Okręgu Górniczego zajmuje Muzeum Miejskie „Szttygarka”.

jętności zawodowe były wykorzystywane przez pracodawcę w różnych miejscach pracy. Można go było spotkać nie tylko podczas prac na terenie Dąbrowy Górniczej i okolic, ale także jako pracownika oddelegowanego do Suchedniowa oraz dóbr Tomaszowskich²⁸. W latach 50. XIX wieku Karol Adamiecki przechodzi kolejne szczeble kariery zawodowej, której ukoronowaniem było stanowisko nadsztygara kopalń²⁹. Jego praca skupiała się w rejonie Dąbrowy Górniczej, gdzie osiedlił się w kolonii górniczej „Reden”. Stabilizacja zawodowa i ekonomiczna skłoniła Karola Adamieckiego do zawarcia związku małżeńskiego. Jako członek Korpusu Górniczego musiał uzyskać zgodę władz zwierzchnich na ślub. Pismo w tej sprawie wystosował w dniu 21 maja 1857 roku do Naczelnika Zachodniego Okręgu Górniczego³⁰. Po zrealizowaniu wielu procedur administracyjnych 31 maja 1857 roku otrzymał zgodę na ślub z panną Wandą Łudwigowską zamieszkałą w Pankach koło Częstochowy³¹. Młodzi małżonkowie zamieszkali w dąbrowskiej kolonii „Reden”, gdzie przychodziły na świat ich kolejne dzieci: Józef w 1858 roku, Wiktor w 1859 roku, Jadwiga w 1864 roku, Karol w 1866 roku, Wanda w 1870 roku oraz Maria w 1876 roku³².

Karol Gabriel Adamiecki junior urodził się 17 marca 1866 roku w kolonii „Reden”³³. Kolonia ta stanowiła osiedle dla pracowników pobliskiej kopalni, które założył Stanisław Staszic w latach 20. XIX wieku. Możliwości kształcenia dzieci na terenie Dąbrowy Górniczej były bardzo ograniczone. Osada dysponowała szkołami elementarnymi dla chłopców i dziewcząt. Kształcenie na wyższym poziomie odbywało się już poza Dąbrową Górniczą. Najbliżej znajdowało się gimnazjum gubernialne w Piotrkowie Trybunalskim lub szkoły na terenie Łodzi, gdzie Adamiecki ukończył Wyższą Szkołę Rzemieślniczą w 1884 roku³⁴.

Podsumowanie

Niewątpliwie dzieciństwo Karola Adamieckiego musiało wpłynąć na jego dalszą drogę życiową. Chłopiec otoczony przemysłowym krajobrazem, wychowywany w rodzinie inżyniera górniczego, musiał odebrać w tym kierunku pozy-

²⁸ Ibid., s. 136, 212.

²⁹ Ibid., s. 165.

³⁰ Ibid., s. 181.

³¹ Ibid., s. 181, 184.

³² Ibid., s. 307.

³³ Archiwum parafii pw. Trójcy Świętej w Będzinie, księga chrztów z roku 1866, akt nr 85.

³⁴ B. Orłowski (red.), *Polski wkład w przyrodznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych z Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, Instytut Nauki PAN, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015, s. 41.

tywne wzory. Nie dziwi zatem fakt, że po ukończeniu szkoły średniej i studiów powrócił do rodzinnej miejscowości, gdzie podjął pracę w hucie „Bankowej”. Doświadczenia z dzieciństwa oraz pracy zawodowej w dąbrowskiej hucie zao-wocowały kolejnymi wynalazkami oraz pracami teoretycznymi poświęconymi zagadnieniom organizacji pracy.

Literatura

- Archiwum Państwowe w Katowicach, Archiwum Górnicze Dąbrowskie, sygn. 98, 109.
- Archiwum parafii pw. Trójcy Świętej w Będzinie, księga chrztów z roku 1866, akt nr 85.
- Długoborski W. (red.), *Dąbrowa Górnicza. Zarys rozwoju miasta*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1976.
- Gąsiorowska N., *Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskim 1815-1830*, Wydział Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1922.
- Jaworska-Cygorijni K., *Produkcja cynku z rud galmanowych w XIX wieku na ziemiach polskich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.
- Kurkiewicz W., Tatomir A., Żurawski W., *Tysiąc lat dziejów Polski*, LSW, Warszawa 1980.
- Orłowski B. (red.), *Polski wkład w przyrodoznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych z Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki*, Instytut Nauki PAN, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015.

DĄBROWA GÓRNICZA IN THE TIME OF CHARLES ADAMIECKI

Summary: Dąbrowa Górnicza is located in the eastern part of Upper Silesian Coal Basin. Political events decided that 1815 Kingdom of Polish was combined by personal union with the Russian Empire. In Dąbrowa Górnicza were discovered deposits of coal. Therefore, there were in the mid-nineteenth century mines and associated iron and zinc smelter. Many people were coming to work to Dąbrowa Górnicza. Among these was Charles Adamiecki senior – father Charles Adamiecki – later founder of the learning organization. Charles Adamiecki senior started his career from the free practice of mining and ended as an engineer. Charles Adamiecki junior grew in an environment of industrial landscape and among the technical intelligence, which certainly had an effect on his later life, and in particular, the work of inventive.

Keywords: mining, Western Mining District.